

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

DRAUGAS

Saturday supplement

1994 m. spalio mėn. 22 d. / October 22, 1994

Nr. 206(37)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Mokytojai Lietuvą išgelbės

Ilgose antraštėse — lyg kronika, kasdiena, įvykiai... Taip, tai mokykla — Los Angeles, California. Jos sukaktis — 45 metų darbo tremties sąlygomis: jaunu atžalelių, sielų ugdymas gimtąja kalba. „Mes buvome, esame, būsimė...“ — šūkis programos viršelyje.

Mokytojai, margas jų būrys — su vienu tikslu: pasiekti mažųjų vidų, turtinti, ugdyti, prilaikyti prie nutolusios tėvų tėviškos idealų, tradicijų, ano židinio šilumos. Įvairūs mokytojai ir išvėrimingi, o yra tokių, kurie išsiskiria, patraukia, veda mažųjų pasaulėli, nostalgikai gimtąja kalba. „Mes buvome, esame, būsimė...“ — šūkis programos viršelyje.

Istorinė kronika tokia: nuo skurdžių Šv. Kazimiero parapijos patalpų (salukės, rūsių...) iki naujų, patogesnių patalpų (kūrybinis genijus — kun. Jonas Kučingis, tvirtas žemaitis; nuo kelių mokinių būrelių iki šimtinių jaunųjų, kurie šokių ir dainų orientavosi į Lietuvą, jos istoriją, literatūrą... Parapija prilaikė, Bendruomenė globojo...

Kalifornijoje iš pradžių sekmdieniais, paskui šeštadieniais pamokų prievole: jauni tėvai anksti keldavosi, vėžė vaikus į Šv. Kazimiero parapiją, kur buvo jiems vietos plisti ir plėstis — klasėse, kieme, salėje, rūsy... Įvairių aspektų lietuviškai veiklai, kultūrai, Lietuvos ateitį besivystančių minčių ir planų srautui... Reikėjo vadovų ir „valandinių kareivėlių“ — mokytojų, kurie kantriai linksniavo, asmenavo, dėjo žinias į galvas. „Lašas po lašo ir akmenį pratašo...“ Įvyko! Išaugo didelis būrys tautiniais drabužiais, skambėjo žodžiai ir dainos, mirgėjo Suktinis, Lenciūgelis. Šio krašto žmonės pastebėjo spalvingus lietuvių, emė žavėtis jų programomis. Žavėjosi ir jų geru elgesiu, tvarkingumu, malonia šypsena...

Mokytojai! Be jų tie „žiburiukai“ (jaunos akys ir sielos) gal būtų užgesę ar nuskenę svetimybėse. Neuzgeso! Mokytoja Ona Razutienė sergėjo, globojo ir ugde... Jos globoje dvi jaunimo kartos (ir trečioji jau dygsta...) Išauklėjo, praplėtė mokyklą, išvežiojo jos garą po Amerikos ir užsienio miestus... Ji ir mirė, diriguodama parapijos šventėje jaunimo „Spinduliui“ — „Kur giria žaliuoja, ten mano namai...“ — Rodos, Blynų baliuje... Jau septyneri metai salė jos nemato, bet ant sienos — jos portretas... Greit

bus apie jos gyvenimą knyga, nes jos niekas, ypač jaunimas, užmiršti negali.

Tai buvo „kaimo mokytoja“ iš Žemaitijos — senų tradicijų, o didelio prigimtinio talento ir didelio, užsispyrusio ištvermingumo savo darbe.

Išaugino Ona Razutienė dukrą Danguolę, išvaizda, būdu, talentu ir save panašią. Danguolė modernesnė mokytoja, o su lietuviška vizija. Jos brolis Aloyzas (filmų, vaizdajuosčių kūrėjas) — savo gabumus irgi kreipia į lietuvišką sritį. Jis talkina seseriai.

Yra daugiau gerų mokytojų; o labiausiai paminėtina Marytė Sandanavičiūtė-Newsom — išskirtinė mokytoja. Tris vaikus — savuosius — Aleksą, Sigutę ir Inga ji kalbina gimtąja kalba ir vežioja į Lituaništinę mokyklą, kurioje pati mokytojauja ir jai vadovauja; dargi ji aktyviai veikia ir ateitininkuose, ir Lietuvių Bendruomenėje. Jos talentams ir darbštumui, atrodo, nėra ribų. Tačiau admiruojamas ir jos vyras Robert Newsom, architektas, kuris kantriai ir geravališkai stebi žmonos veiklą, dažnai ir dalyvauja; atrodo, jis ir džiaugiasi vaikų pažangėjančiu lietuviškumu.

Išėjimą nuolatos mintimis su Lietuva. Ir važinėjam į ten, ir stebime valstybės reikalus, ir sielojamės negerais reiškiniais, mėginame doleriais mažinti skurdą... Atvažiuoja dvasininkai, valdžios atstovai, įvairių planų sumanytojai — aukų, aukų, paramos... Išėjimą barsto sunkiai sukaupto Milijoninio fondo trupinius, dribtelia kartais ir saujomis. Paskiri asmenys neša ten savas santaupas į fondus (kaip santamonikiečiai Emilis ir Julė Sinkiai), padėdami našlaičiams... Ir dabar — spalio 9 dieną jaunimo „Spinduliui“ ir Lituaništinę mokyklai — 45 metų sukakties progą paaukojo 500 dolerių nuolatinis jaunimo mecenatas Antanas Mikalajūnas... Yra daugiau tokių dosnių...

Be nejučia užplūsta mintys: vis tiek, ne doleris, ne turtingieji išgelbės Lietuvą. Tie fondai ir doleriai gal nei nepasiekia jaunųjų, kad sulaukėtų juos nuo valkavimo, alkoholio, narkomanijos... Čia pas mus — jaunuolis susimąsto tik prie Šv. Kazimiero parapijos vartų, kur laukia šeštadieniais mokytojai ir pamokos, ir šventinės pramogos su linksma, įvairiaspalve programa... Čia jie užsilauko ir prašviesėja prie

Danguolės Varnienės „Spindulio“ dainų ir šokių, prie Marytės Newsom išmintingos disciplinos ir prie jos šviesių auklėjimo bei mokymo metodų. Ir kiti mokytojai, mokytojos, — tegu juos laimina Dievas, — atlieka auklėjimo uždavinius.

Rūpinamės Lietuvos reikalais. Kodėl ir po ketverių metų nepriklausomybės nematyti prosvaitų? Gyvenimas ne gerėja, o net smunka žemyn. Su liūdesiu girdime pensininkų, našlaičių, sergančių, negalinčių grįžti iš Sibiro tremtinių skundus, net neviltį. O kiti tuo tarpu važinėja į užsienius (vis bent su pora palydovų), laksto brangiais automobiliais, stotasi vasarvietės, lėbuoja, geria, — atostogauja... Tai jau ne materialinis, o dvasinis skurdas!

Ir girdime, kad, be mažų išimčių, mokyklose dar vis senieji — sovietiniai mokslo metodai... Kodėl? Ar gali būti pavyzdžių tokia pedagogika, kuri sugriovė visą sovietų sistemą? Ar gali būti ir dabar toleruojama ateistinė ideologija, kuri sužlugdė morale?

Lietuva ilgai buvo Sovietų Sąjungos dalimi (kad ir priverstai), negalėjo išvengti anos santvarkos, metodo, yrančios morales... Savų tautiečių negalime per daug kaltinti. Jų galimės ir atleidžiame tiems, kurie prisipažįsta ir gailisi. Ir norim tokiems padėti — moraliai ir doleriais. (Ir visa tai ne su ironija, kaltinimais, priekaištais, o su meile...) Deja, spėjama, bus ilgesnis grįžimo į normalų gyvenimą tarpas.

O greičiausiai ir sėkmingiausiai, manau, kilimas visose srityse prasidėtų, jei atsirastų tikrų, gerų mokytojų ir auklėtojų. Dvasininkai — irgi auklėtojai; ir nebūtinai naujose ir išpuostose bažnyčiose jų žodžiai taikliai skambėtų; tik evangelinė dvasia ir žmonių meilės pagrindais, tik aukodami save (pagal Kristų), jie pasiektų širdis ir savo pavyzdžiu pamažu palenkėtų į gėrį. Ir kitų profesijų žmonės galėtų būti pedagogais... (Didžiausiu čia mūsų pedagogų yra ir poetas Bernardas Brazdžionis, kurio eilėraščiai puošia įvairias programas, kurio žodžiais dainuojama ir giedama...) Kiekvienas bus pedagogas, jei norės ir sugebės mintimi, geru žodžiu ar savu pavyzdžiu, net malda siektis į žmogų gėrio tikslais...

Lietuvos mokytojas, tikiu, daugiau reikšmės gali turėti tautai ir valstybei, negu Seimo nariai, vyriausybės, prezidentas... Mokytojas — pagrindinių moralinių vertybių ugdytojas jaunoje sieloje, taip pat saugotojas nuo svetimų, žalingų idėjų, nuo prasi-kaltimų — vagysčių, žudymų, prievartavimų, suktybės ir apipšimų... Ir geriau būtų mažinti kalėjimus, o didinti mokytojų algas! Skurstas mokytojas praranda stiprybę ir entuziazmą, net būna priverstas keisti profesiją.

Vilniaus miesto salė — dabar Valstybinė filharmonija

LTSR Valstybinės Filharmonijos įkūrimas ir pirmasis — atidaromasis koncertas

Iš spaudai parengto veikalo
„Vilniuje, lietuviškos kultūros arenoje
1939–1944 metais“

JONAS LENKTAITIS

Lietuvos TSR Valstybinė Filharmonija buvo įkurta 1940 metų lapkričio 1 dieną. LTSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimu. Sekant kitų tarybinių respublikų pavyzdžiu, ji turėjo susidėti iš simfoninio orkestro, mišraus choro ir liaudies tautinių dainų ir šokių vieneto. Jonui Kardeliui, buvusiam Lietuvos žinių redakto-riui, buvo pavesta atlikti naujosios įstaigos organizavimo darbus. Meno srityje jam talkinti

buvo parinktas Balys Dvarionas, kuris tuo laiku buvo Vilniaus miesto savivaldybės simfoninio orkestro dirigentu. Vilniaus miesto savivaldybės orkestras buvo įkurtas 1939 m. lapkričio mėnesio pabaigoje ir ligi sovietų okupacijos, 1940 m. birželio 15 d. Vilniaus visuomenėi buvo surengęs devynis simfoninius koncertus ir išgijęs teigiama pripažinimą ir įvertinimą vilniečių klasiškinės muzikos koncertų lankytojų tarpe. To orkestro kūrėjai buvo: architektas Vytautas Zemkalnis, Balys Dvarionas ir Jonas Lenkaitis. Orkestras buvo sudarytas iš lenkų, karo pabėgėlių, ir Vilniaus bedarbių muzikų.

Tuo pačiu metu, bet atskiru įsakymu, LTSR Liaudies Komisarų Taryba įsakė Vilniaus miesto savivaldybei perduoti Vilniaus miesto salės pastatą, esantį Aušros Vartų gatvėje, ir Vilniaus miesto savivaldybės orkestrą naujai įsteigta Vilniaus Valstybinės Filharmonijos įstaigai. Filharmonijos veiklą prižiūrėti ir jai talkinti pavedė Švietimo liaudies komisarui. Tokiu atveju tik įsteigtoji Filharmonijos įstaiga iš karto išgijo tris patius svarbiausius ir reikalingiausius elementus: orkestrą dirigentą, orkestrą ir koncertams rengti patalpas, kuriose centralizuosis visos Vilniaus muzikinės kultūros veikimas. Jonui Kardeliui išpildyti organizacinio uždavinio reikalavimus liko tik sudaryti įstaigos administraciją ir paskirti vadovus suorganizuoti mišrų chorą ir tautinių liaudies dainų ir šokių vienetą, kuriam vėliau buvo duotas Liaudies Ansamblio vardas.

Alė Rūta

Jonas Kardelis chorui sutelkti pakvietė muziką Bronių Budriūną, paskutiniųjų ketverių metų laikotarpio chorų varžybose laimėjusį pirmąsias vietas. Jo padėjėju pakvietė muziką Antaną Verbicką. Liaudies ansambli sukurti pasirinko muziką Joną Švedą, pasižymėjusį liaudies dainų ir melodijų rinkimu, visą laiką puoselėjusį skudučių muziką, jo padėjėju — Vincą Mamaitį ir kanklių grupei sudaryti — Justiną Strimaitį. Interpretuoti, stilizuoti ir parengti tautinius šokius pakvietė Marytę Baronaite.

Įpareigotas, Jonas Kardelis, dar būdamas Kaune, tą darbą atliko per dvi dienas. Sutikusiems eiti pasiūlytas pareigas liepė laukti Švietimo liaudies komisarato tolimesnių nurodymų, kur ir kada jie turės atvykti į Vilnių.

Tiesioginė visų reikalų priežiūra Švietimo liaudies komisarate buvo pavesta Kultūros valdybos muzikos skyriaus viršininkui, buvusiam Muzikos barų redaktoriui, Motiejui Budriūnui. Lapkričio 4 dieną reikalus aptarti į Švietimo liaudies komisaratą atvyko Jonas Kardelis ir Balys Dvarionas. Čia prie jų prisijungė Kultūros valdybos viršininkas Petras Juodelė ir buvęs Lietuvos žinių nuolatinis korespondentas Švedijoje Juozas Jurginis. Susipažinę su Jono Kardelio jau atliktais darbais, meno srities veiklos struktūra bei toms sritims vadovauti pakviestais asmenimis, teiravosi apie Filharmonijos administracinio veikimo planus ir vadovavimui numatytus asmenis. Balys Dvarionas, pabrėždamas ir paryškindamas muzikos meno administravimo svarbą, Motiejui Budriūnui pritarus, Jonui Kardeliui pasiūlė koncertų, renginių, išvykų ir spaudos reikalų administratoriaus pareigas kviesti Joną Lenkaitį. Būdamas Muzikos barų žurnalo leidyto, jis

turėjo asmeninius ryšius su muzikais ir aplamai su meno srityje dirbančiais, taip pat kelerius metus Kaune administravo Vinco Kudirkos simfoninio orkestro koncertus. Pastato priežiūros ir apskritai ūkio reikalams buvo pasiūlytas Bronius Kūlys, Klaipėdoje administravęs simfoninius koncertus ir operos spektaklius.

Lapkričio 5 dieną Jonas Kardelis sudarė pirmąją Filharmonijos administracijos „kabinėtą“, kurio buvo tokia sudėtis: Jonas Kardelis — direktorius, Balys Dvarionas — meno vadovas ir orkestro dirigentas, Bronius Budriūnas — choro vadovas, Jonas Švedas — Liaudies ansamblio vadovas, Jonas Lenkaitis — koncertų, renginių, išvykų ir spaudos reikalų administratorius, Bronius Kūlys — administratorius ūkio reikalams, V. Čyvas — vyr. buhalteris, Ch. Zacharinas — sekretorius.

Administracijai įsikūrė Aušros Vartų gatvėje, prieš būsimą Filharmonijos pastatą, „Astoria“ viešbučio viename mažame kambarėlyje, kuriame tilpo du rašomieji stalai, stalielis rašomajai mašinei ir penkios kėdės. Administracinis reikalus aptardavome stovėdami. Nepaisant tokių sąlygų, bendra nuotaika buvo pakili. Visi nekantravome, kada galėsime persikelti į kita gatvės pusę, į savas patalpas. Tokia padėtis tęsėsi kelias savaites.

Administracijai pasirinkome pastato pietiniame šone, antrame aukšte esančią patalpą su langais į Aušros Vartų gatvę. Į ją buvo tik vienas įėjimas, nuo vestibulio platformos, esančios virš didžiųjų laiptų. Jokių įstaigai reikalingų baldų pastate nebuvo. Persikelus, kreipiausi į Vilniaus miesto savivaldybės švietimo skyriaus viršininko padėjėją Vincą Uždavinį, kuris nedelsiant atsinešė keletą

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

Mokytojai mūsų gyvenime • Iš Lietuvos Valstybinės Filharmonijos praeities • Julijus Švabaitės apsakymas • Apie skausmą • Danguolės Sadūnaitės eilėraščiai • Knyga apie monsinjorą Kazimierą Vasiliauską • Lietuvos muzikos akademijos choras Los Angeles

LTSR Valstybinės Filharmonijos įkūrimas ir pirmasis koncertas

(Atkelta iš 1 psl.)

rašomųjų stalų, kėdžių ir spintelių.

Pirmomis dienomis svarbiausius uždavinius teko atlikti Jonui Kardeliui, Baliiui Dvarionui ir Broniui Kūliui. Jų rūpestis buvo oficialiai perimti iš Vilniaus miesto savivaldybės Vilniaus miesto salės pastatą ir iš Statybos ir viešųjų darbų skyriaus Simfoninį orkestrą. Tuo tarpu Jonas Švedas ir Bronius Budriūnas, talkininkų padedami, kasdien iš eilės tikrino balsus visų asmenų, norinčių įstoti į bet kurį meno vieneta. Jų buvo keli šimtai, daugiausia atvykusių iš tolimų Lietuvos vietovių. Baliiui Dvarionui, be tiesioginių pareigų parengti orkestrą simfoniniams koncertams, kurie vykdavo kiekvieno sekmadienio vakarą *Miesto teatre*, prisidėjo naujos pareigos — sudaryti visų meno vietų ateities veikimo planus ir juos suderinti.

Istaiga buvo įpareigota visiems asmenims, priimtiems bet kurioms pareigoms, parūpinti tinkamas patalpas pastoviam apsigyvenimui. Nors tai buvo ūkio administratoriaus sritis, direktorius tą uždavinį pavedė man.

Visi didesnieji pastatai jau buvo valstybės nusavinti, tačiau miesto savivaldybė dar nebuvo spėjusi visų miestiečių būstų suregistruoti ir nustatyti kiekvieno buto grindų ploto kvadraturą. Bet tų žinių bet koks gyventojų suglaudimas buvo neįmanomas. Kasdien didesnės dienos dalį tekdavo praleisti butų skyriuje ir dažnai grįžti tik su vienu leidimu.

Kada Filharmonija turėsime oficialiai atidaryti, datos nežinojome, nes salė, scena ir kitos repetitijoms reikalingos patalpos turėjo būti iš pagrindų pertvarkytos ir pritaikytos naujoms reikavimams. Spėjome, kad vasario mėnesio pabaigoje toms iškilėms jau būsim pasirengę.

Tik persikėlus ir dar nespejus su naujomis patalpomis susipažinti, lig tol buvusi pakili nuotaka staiga atslūgo. Iš Maskvos gavome pranešimą, kad įstaigos oficialus atidarymo prog koncertui atvyks *Raudonarmiečių Dainų ir Šokių Ansamblis*, vadovaujamas Aleksandr Aleksandrov (tėvo), ir Vilniuje bus jų keturi koncertai. Du koncertai bus skiriami Vilniaus visuomenei, kiti du raudonosios armijos kariams. Toji žinia mane labai

išgąsdino ir mano tariamas pritarimas koncertų rengimų administravimo srityje iš karto pavirto bereikšmiu, pagalvojus apie 150 asmenų grupę, tuo pačiu metu scenoje atliekančią programą. Kol kas tuo rūpestiu su kitais nutariau nesidalyti, nes scenos pertvarkymo planų ar brėžinių nebuvau matęs. Tik žinojau, kad scenoje bus pakankamai vietos laisvai susodinti 60-70 asmenų simfoninį orkestrą, vietos koncertiniam fortepijonui ir solistams. Kaip teks sutalpinti 150 asmenų chorą ir dar palikti vietos šokių rusiškus šokius, jokių būdu nesugebėjau įsivaizduoti. Tokių minčių kamuojamas, nuėjau pas administratorių Bronių Kūlį pasitarti apie scenos pertvarkymo reikalų padėtį. Jis nusiskundė, kad nei Švietimo komisariatas, nei Vilniaus miesto švietimo skyrius apie scenos pertvarkymą nieko nežino, ir jie jokio išakymo tuos darbus atlikti neturi. Kas, ką ir kada įpareigojo, jam taip pat nepavyko sužinoti.

Vėlai vakare, administracijoje likus tik Jonui Kardeliui ir Broniui Kūliui, užvedžiau kalbą apie salės pertvarkymo ir scenos padidinimo reikala. Jonas Kardelis, išklauses Broniaus Kūlio informaciją, labai susirūpino, ypač kad oficialiajam atidarymo koncertui Maskva yra nusistatę atsiųsti raudonarmiečių ansamblį. Vienbalsiai nutarėme iš kitų jokios pagalbos nelaukti ir patiemis imtis reikalą išspręsti.

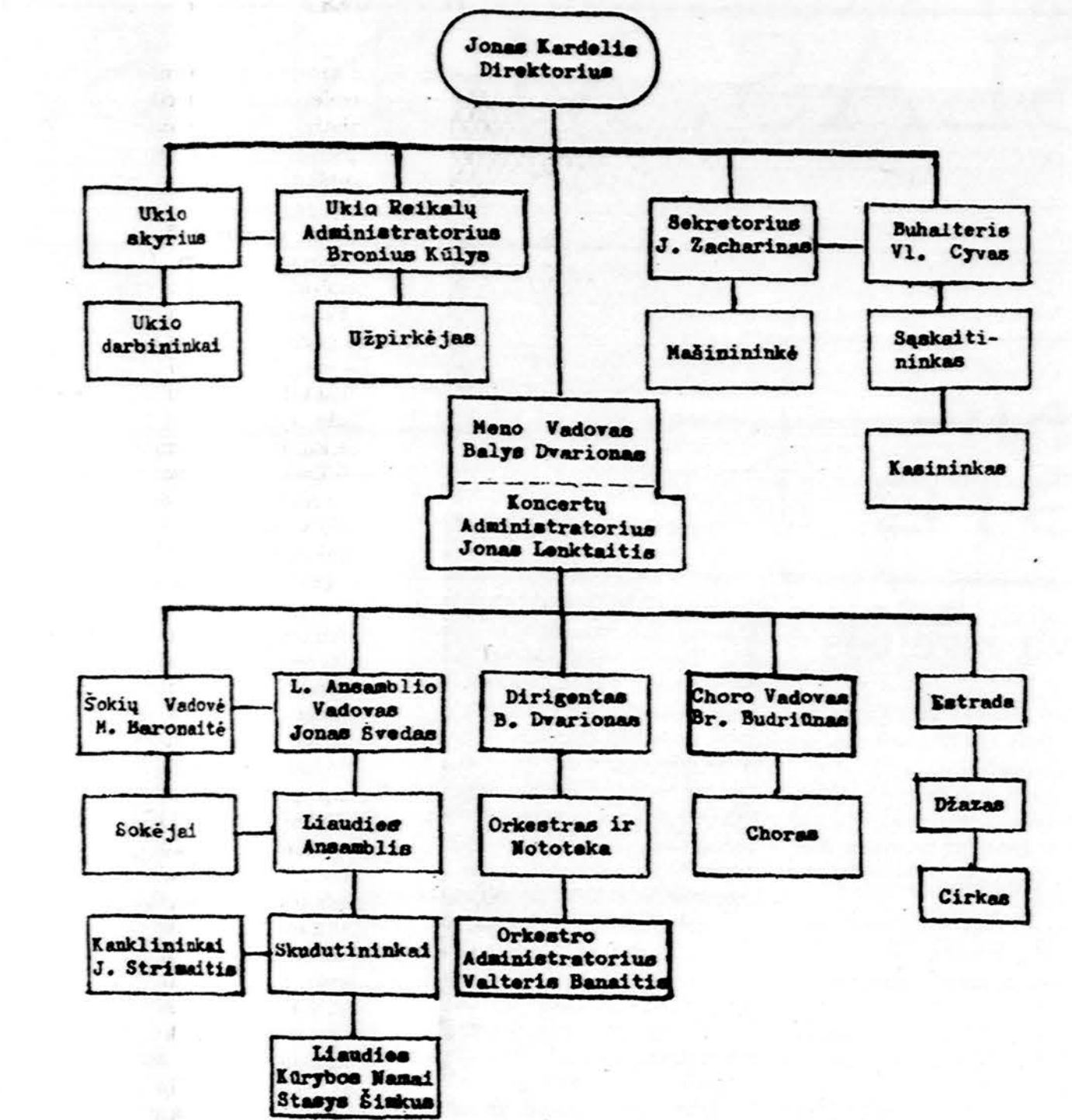
Kitą dieną buvo užsakyta atvežti lentas, stulpelius, vinis ir kita projektui reikalinga medžiaga. Vakare buvo sudaryta scena padidinti darbo „brigada“, susidedanti iš Jono Kardelio, Jono Lenkaitio ir Broniaus Kūlio ir trijų pastato darbininkų — sargų. Man teko „vyriausiojo architektė“ pareigos. Kita rytą, apsiginklavę plaktukais, kirviais, pjūklais, replėmis ir vinimis, stachanovietiška kibo me ir scenos padidinimo darbą. Ketvirtos dienos vakare darbas buvo užbaigtas. Salė buvo nekūrenama. Dažų scenai nudažyti taip pat neturėjome, todėl atidarymo metu raudonarmiečiai šoko ir dainavo gražių, baltų lentų scenoje. Toji scena, be jokių pakeitimų ar perdirbimų, tarnavo ligi antrosios sovietų okupacijos.

Vieną dieną, bedirbant ir kiekvienam individualiai įsigilinusiam ir atliekamas pareigas, nepa-

stebėtas į salę įėjo *Vilniaus miesto vyriausiasis inžinierius*, architektas Vytautas Žemkalnis. Paėjęs ligi tuščios salės vidurio, stabtelėjo ir, pamatęs darbininkų sudėtį, pora minučių pastovėjo nejudėdamas, abiem rankom susiėmė galvą, apsisuko ir nei žodžio nepasakęs išėjo iš salės. Jam išėjus, Jonas Kardelis mudviem su Kūliu šypsodamasis pareiškė: „Na, vyrai, dabar tai visi gausim į kailį“. Vėliau apie šį vizitą Žemkalnis niekad neuzsiminė.

Vilniaus miesto salės pastatas buvo statytas 1902 metais, Vilniaus miesto savivaldybės lėšomis, pagal architektę *Konstantiną Korajedovą* parengtus planus, numatytas ir pritaikytas nauti tuolaikiniams Vilniaus miesto ir apygardos administraciniais, socialiniams reikalams ir organizacijų, suvažiavimų, konferencijų, susirinkimų, koncertų, vaidinimų ir apilamai bet kokių kitų gausiai lankomų programų ar renginių reikavimams. Bet kokiems teatriniais pastatymams salė netiko, nes nebuvo tam tikslui reikiamo apšvietimo, be to, nuo užpakalinės sienos pastato gale liko už dangos scenos gylis buvo tik 9 metrai. Po Pirmojo pasaulinio karo, šokiadienių vakarais buvo rodomi kino filmai, o savaitgaliais vykdavo įvairūs koncertai ar kokie nors kiti renginiai. Už pasinaudojimą sale buvo įmanomas atitinkamas mokėstis. Virš salės, abiejose aukštuose, dienos metu veikė dvi pradžios mokyklos. Visais laikais pastata administratorius Vilniaus miesto savivaldybės Švietimo skyrius.

Prieš pertvarkant, salėje ir balkone buvo 1,520 sėdimų vietų. Metalinės kėdės buvo apie 80 metų senumo. Užsakytos naujos kėdės buvo medinės. Jas gaminsiu jmonė į salę atveždavo po 20 ar 30 kiekvieną dieną. Praplėstą sceną, sumažėjo ir salės grindų plotas. Reikėjo iš naujo perplanuoti kėdžių sustatymą, atsižvelgiant į akustinius ir optinius reikalavimus, taip pat šį kartą jau reikėjo prisilaikyti *Vilniaus miesto savivaldybės priešgaisrinės apsaugos* naujai išleistų potvarkių, apimančių ir privalomų visoms viešiesiems susirinkimams skirtoms patalpoms. Eiles teko sutrumpinti, praretinti, o takus praplauti. Visa tai atlikus, pertvarkytoji salė turėjo 1,164 sėdimas vietas. Kiek vėliau

LTSR Valstybinės filharmonijos pirmosios administracijos, pareigų priklausomumo ir atsakomybės schema, bendrai sudaryta Jono Kardelio, Balio Dvariono ir Jono Lenkaitio 1941 metų sausio mėnesį.

nubraižiau naują salės sėdimų vietų planą, išspausdinau 3,000 egzempliorių, ir nemažas jų skaičius liko 1943 m. kovo 15 d., mano suėmimo metu, siunčiant mane į Stutthof'o koncentracijos stovyklą, ir vokiečiams Filharmoniją uždariant.

1904 metais spaudą gražinus, kairiajame pastato sparne, patalpose su įėjimu iš Aušros Vartų gatvės, inžinierius Petras Vileišis įkūrė pirmąjį lietuvišką knygyną Vilniuje. Knygyno vedėja buvo Elena Brazaitė-Trzebinskienė. *Naujosios gėdynės* redaktorė. Kiek vėliau, su M. Piaškaite-Šlapeliene, tuo laiku dirbusia Lietuvos žinių administracijoje, iš Petro Vileišio knygyną perėmė, perkėlė į Domininkonų gatvę ir pavadino *Šlapelių* knygynu. Nuo įkūrimo ligi sovietų okupacijos 1940 metais šis knygynas buvo pats reikšmingiausias Vilniaus lietuvių kultūros centras,

kurio apimtį ateityje vargu ar pasiseks įvertinti. 1915–1918 metais, vokiečių okupacijos laikotarpiu, jis buvo vienintelis lietuviškas knygynas visoje Lietuvoje.

Dešiniajame pastato sparne buvo privati, pastatui priklausanti gatvelė, skirta tik pėsčiųjų praejimui, jungianti *Aušros Vartų* ir *Karmelių* gatves. Abiejose gatvelės pusėse buvo daugiau kaip 20 mažų patalpų, kuriose buvo įsikūrusios labai specialios retų prekių bei smulkiųjų amatų parduotuvės ir dirbtuvės: specialiuji moteriškų reikmenų, brangenybių, papuošalų, kosmetikos, brangenybių ir laikrodžių valymo ir taisymo, paausdavimo ir daug panašių specialiųjų prekybų. Vėliau buvusieji savininkai pasakojo, kad 1939 m. rugsėjo 19 dieną sovietų kariuomenei įvykus Vilnių, tų gatvelė buvo pati pirmoji visame mieste, kurią sovietai per porą valandų su-

likvidavo.

Atidarymo iškilmių garsinimo skelbimų į laikraščius nutarėm nedėti, o pasitenkinti trumpais pasirengimų aprašymais, pranešimais žinių skyriuje ir klijuoti didelius plakatus ant skelbimams skirtų stulpų, esančių aikštėse ir gatvių sankryžose.

Tik paskelbus bilietų pardavimo datą ir laiką, prie pastato susidarė ilga žmonių eilė. Poros valandų laikotarpiu visos sėdimos vietos į abu koncertus buvo išparduotos. Atsitiktinai užėjęs į kasą, patyriau, kad kasininkas jau yra pardavęs abiem koncertams daugiau negu 1,000 ir stovimų vietų, o eilėje dar stovėjo apie du šimtai žmonių. Sustabdes tolimesnį bilietų pardavimą, nusukėjau pas direktorių Joną Kardelį pasitarti, ką dabar daryti. Nutarėm bilietų pardavimą nutraukti ir kasą uždaryti. Bedis- kutuojant parduotų bilietų skai-

čių, iškilo ir drabužinės klausimas. Naujoji drabužinė dar buvo neužbaigta, o esamoji per mažą sutalpinti tokį didelį skaičių drabužių, taip pat nebuvo parengtos tinkamos vietos kur nors kitur saugiai drabužius sudėti. Gaisro apsaugos potvarkiai griežtai draudė renginio metu lankytojams salėje būti su apsiaustais, o visa drabužių apsaugos atsakomybė rūpintis paliko rengėjams ir salių savininkams. Pasirengimo įkarštyje taip pat niekas nepagalvojo ir apie naujai pakeistus potvarkius, griežtai nustatančius salėje stovimų vietų skaičių.

Visų keturių koncertų pasisekimas buvo didelis. Dauguma asmenų, turėjusių stovimus bilietus, į salę ar balkoną nepateko. Gaisrininkai jų neleido. Jie koncertų klausėsi, stovėdami vestibulyje už plačiai atidarytų salės durų.

Trumpas, bet dažnai kritiškas laikotarpis pasireiškia koncertui pasibaigus. Kartais net nemaloniai nuteikiai lankytojus prieš teatro administraciją arba rengėjus. Renginių pasibaigus, žmonės nekantriai veržiasi prie drabužinės pasiimti ten paliktą apdarą, ir tada dažnai įvyksta nesuspriktimai. Šį kartą toks būsimas atvejis buvo iš anksto numatytas ir sėkmingai išvengtas. Pora dienų prieš koncertą paprašiau grupę choro ir liaudies ansamblio vyrų koncertui pasibaigus man talkinti, kad asmenys, pasiėmę drabužius, nedelsiant, mandagiai būtų iš patalpos išlydėti į gatvę.

Pirmiausia išsiuntėme visus stovėjusius vestibulyje ir asmenis, buvusius balkone. Tuom buvo išvengta galimo susikimimo abiejų aukštų vestibuluose, ant didžiųjų laiptų ir prieangyje. Patalpai gerokai pratuštėjus, tada mažomis grupėmis leidome prie drabužinės salėje likusius koncerto lankytojus. To plano pasisekimui daug reikšmės pridavė gaisrininkų buvimas patalpoje. Vėliau šį metodą panaudodavome kiekvieno gausiai lankyto renginio metu. Drabužiai tvarkingai būdavo išduoti ir lankytojai iš patalpos išlydėti per pusę valandos.

Užimti koncerto lankytojų iš patalpos išlydėjimo, neatkreipė dėmesio, kad ant laiptelių, vedančių į administracijos patalpas, šalia Jono Kardelio, Balio Dvariono ir Motiejus Budriūno, stovėjo Švietimo liaudies komisaras Antanas Venclova, jo pavaduotojas Juozas Žiugda, P. Javodelė, L. Vaineikytė, M. Meškauskienė, J. Jurginis, Liudas Gira ir Antanas Rūkas.

(Nukelta į 4 psl.)

Julija Švabaitė

Šilinio memuarai

Šilinienei vėl naujas rūpestis. Jos žmogus pradėjo užsidiaryti miegamajame. „Aš noriu būti vienas. Tik porai valandų“ Vienas? Kas čia dabarties jam pasidarė? — kraipo galvą Alė. Šitiek metų kartu, — kartu lovoje, kartu prie stalo, kartu daržė, kartu ir laikraščius skaito, ypač po to, kai tapo abu pensininkais.

Dabar nei iš šio, nei iš to — nori jis būti vienas!

Gal tai ir teisybė, kaip daktarai rašo, kad žmogus keičiasi kas septyneri metai! Niekada šitaip su juo nebūdavo. Vienas! Bet ko užsirašinėti? „O gal aš ką rašau? Gal memuarus, supranti?“ Memuarus? Žino Alė, kad tai atsiminimai, bet juos rašo tik dideli žmonės — menininkai, rašytojai, muzikai, daktarai, valstybių galvos... O čia dabar Šilinis... Apie ką jis gali rašyti? Na, jeigu jau rašo, tegu rašo, tik ko čia slėptis nuo savo tikros žmonos? — Tfu, — nusispausina ji ir eina šluostyti dulkių.

Kurį laiką nekreipė dėmesio į tuos užsirašinėjimus. Bet po kelių dienų parūpo, kas gi ten dedasi už tų užrašintų durų? Girdi ji neaiškius garsus, lyg radiją, lyg kokias šnekas... Vieną dieną neiškętusi prigludė prie pat durų ir girdi:

— Puš... puš... arč... arč... drūūū... puš... puš... arč... drūūū...

— Na kas gi čia dabarties? Išsikraustė iš galvos, ar ką? Nedrįsta ji pasibelsti ir paklausti. Supyks, užtrauks kaip levas... O ji šito niekada nenorėtų. Jau pripratusi nusileisti savo valdovui...

— Puš... puš... arč... arč... drūūū... puš... puš... arč... arč...

Paskutinį kartą, po to, kai Šilinis grįžo iš ligoninės, daktaras Domaitis pasakė, kad visada Alėšė jam paskambintų, jei koks neramumas ar bėda. Šį daktarą ne tik ji, bet ir kiti pažįstami labai gerbia. Neišdūdas, draugiškas, visada besišypsas, ateina pas savo pacientus į namus, pasėdi kiemelyje, pasižneka apie ūkiškus reikalus. Pats prisiskina pomidorų, agurkų, rugštynių, braškių, pasirauna morkų. O šitų gėrybių ir Šilinių daržė iki valiai. Dažnai jis neima pinigų už gydymą, o dar apdovanoja vaistais ir vitaminais. Gyvena lyg koks vienuolis, siunčia siuntinius visokiems vargšams į Lietuvą, šelpia ten ir ligonius... Šventas, tikrai šventas žmogus, kalba apie jį „šventas, šventas“, — juokiasi Šilinis, „o griežtai draudžia nuo mažiausios tierkutės. Tai gi patsai Jėzusas Kristus daugino vėną, tai kur čia teisybė? Jei daugino, tai reiškia,

nedraudė gerti. Vadinasi, žmogui reikia“. O Alėšė vis savo: „Ten, matyt, nebuvo tikras vynas, o vynuogių sultys, tik per tuos ilgus amžius kiti viską iškreipė...“

— Tiek tu ir išmanai, — numoja ranka jos žmogus.

Paskambintų Šilinienei dukteriai, pasiskųstų tėvui, bet toji netikės, pasijuoks. Geriau jau daktarui.

— Daktare, ar gali būti, na... kad toks durumas žmogui sykiais užteina? Maniškis kalbasi pats su savimi... Ir...

— Kaip tai sykiais? Kasdien ar rečiau?

— Tai kasdien... Ir dažniausiai iš ryto...

— Hm... Na, o ką tu dar pastebėjai, ko niekada nebūdavo?

— Nagi jis pradėjo auginti nagus! Ypač vieną, dešinės rankos vidurinio piršto. Klausiu jį, tai kam tas ilgas nagas? O jis, girdi, jei kas užpuols, nespėsiu išsitraukti lenktinį peiliuką, tai griebisiu su nagais, o tuo ilguoju išdraskysiu akis užpuolikiui.

Alėšė girdi daktaro juoką. Jai pasidaro lyg gėda, lyg neramu.

— Na, ką dar pastebėjai?

— Tai gi jis barškina ir barškina tais savo nagais į stalą... Jau man ir ant nervų pradeda grajinti...

— Tai čia nieko tokio. Daugelis mokslų žmonių taip daro. Tai nuramina nervus. Ir aš pats kartais... Nemanau, ponias Šiliniene, kad čia būtų labai rimtas reikalas.

Ne viską Šilinienei daktarui papasakojo. Nutylėjo, kad jos žmogus sakosi rašas memuarus, kad per rakto skylutę mato, kaip

jis atsigulęs ant grindų skerytoja rankomis, spardo lovos galą, paskui ir vėl puš... puš... arč... drūūū... drūūū... Arba paėmęs po knygą į abi rankas skraido po miegamąjį, plasnodamas lyg paukštis. Atsigula, kelia pilvą, suka rankas apie galvą, paskui atsistoja, visai kraipo liemenį, linkčioja lyg ką pagerbdamas, sukinėja užpakalį ir visas puses...

— Sudurnavojo, — pagaliau nusprendžia Šiliniene. — Reikia kuo greičiau jį į gelbėti.

— Daktare, ateišk! Mano žmogus tikrai negerai! — vieną dieną neiškętė Alėšė.

Daktaras Domaitis pažadėjo ateiti po dviejų dienų.

Kai Šilinis išsirengė nupirkti maisto, Alėšė pasiskundė galvos skausmais. „Vaziuok vienas, Vinculi, aš atsigulsiu valandėlei...“

Vos spėjo jos žmogus išeiti pro duris, Alėšė nusprendė viską ištirti. Greitai atsirakino jo stalčių ir pradėjo vartyti šalia visokių dokumentų dailiai sudėtus popieriaus lakštus. Na ir rado...

— Rankas kilnoti prie ausų. Laisvai kratyti rankas ir kojas. Imituoti skrendantį paukštį. Ištieti rankas kaip bėgimui ir trepsėti, judinant pirštus. Mosuoti rankom į šonus, lyg plaukiant. Atsisėsti ir kelti pilvą tiesia linija. Šokinėti per virvę. Sėdint laikyti sviedinuką tarp kelių, spauti ir atleisti, spauti ir atleisti daug kartų. Atsigulus, rankas po kojom suspaudus, kojas pamažu kelti, paskui spirti daug kartų ir priekį. Bokuoti orą. Sudėjus rankas delnais, kelti ir viršų ir žemyn... Krūtinę atstatyti į priekį ir siekti rankomis žemę daug kartų. Atsigulus ant grindų, sukryžiuoti kojas, karpyti lyg žirkėmis. Mušti pilvą abiem ran-

kom. Vartyti akis į dešinę ir į kairę. Atsigulus, iškelti kojas į viršų ir lyg važiuoti ore kaip dviračiu. Apžergti kėdę ir joti. Tūpti ir keltis, tūpti ir keltis daug kartų. Atsimerus galva į sieną, kraipyti visą kūną, sukli pakeļtą koją, pirma kairę, paskui dešinę, ratu... Uždėjus rankšluostį ant nugaros, traukti į viršų, paskui žemyn, daug kartų...

Apsisuko Šilinienei galva. Tai šitoki tie memuarai? Kad ji kur plynios! Tikrai tam mano žmogus negerai. Dabar tik daktaras Domaitis gali padėti, — dejavo Alėšė.

— O daktaras! Sveikučiai, sveikučiai! — atskubėjo iš garažo Šilinis. — Kaip gerai, kad atėjot. Jau baigiam nurašyti visas braškes. Bet gal dar maniškė pririnkus kokį dubenėlį.

— Na, žinai, Šilini, jau laikas tavo sveikatą patikrinti. Va, pažiūrėsim, koks kraujo spaudimas, pamatuosim temperatūrą...

— Tai prašom, eikite į miegamąjį. O aš bėgiu į daržą, dar ir šviežių salotų, svogūnelių prirašiu...

Šilinis su daktaru užsidarė miegamajame. Po kurio laiko Alėšė grįžo iš daržo nešina kraitele uogų, salotų, ridikėlių ir svogūnų laiškų, kuriuos daktaras Domaitis pats labai mėgo ir ragino kitus juos valgyti.

Įžengusi į virtuvę Šiliniene nustrėdo. Iš miegamojo pasigirdo du stiprūs balsai: puš... puš... puš... arč... arč... drūūū... puš... puš... arč... arč... drūūū...

Na, jau negali būti, kad ir mūsų daktarui pasimaišė, — skustelėjo rankomis Šiliniene ir nedrąsiai pasibelė į kambario duris.

Žaizdų žaidimai Lietuvos skausmo kultūrose?

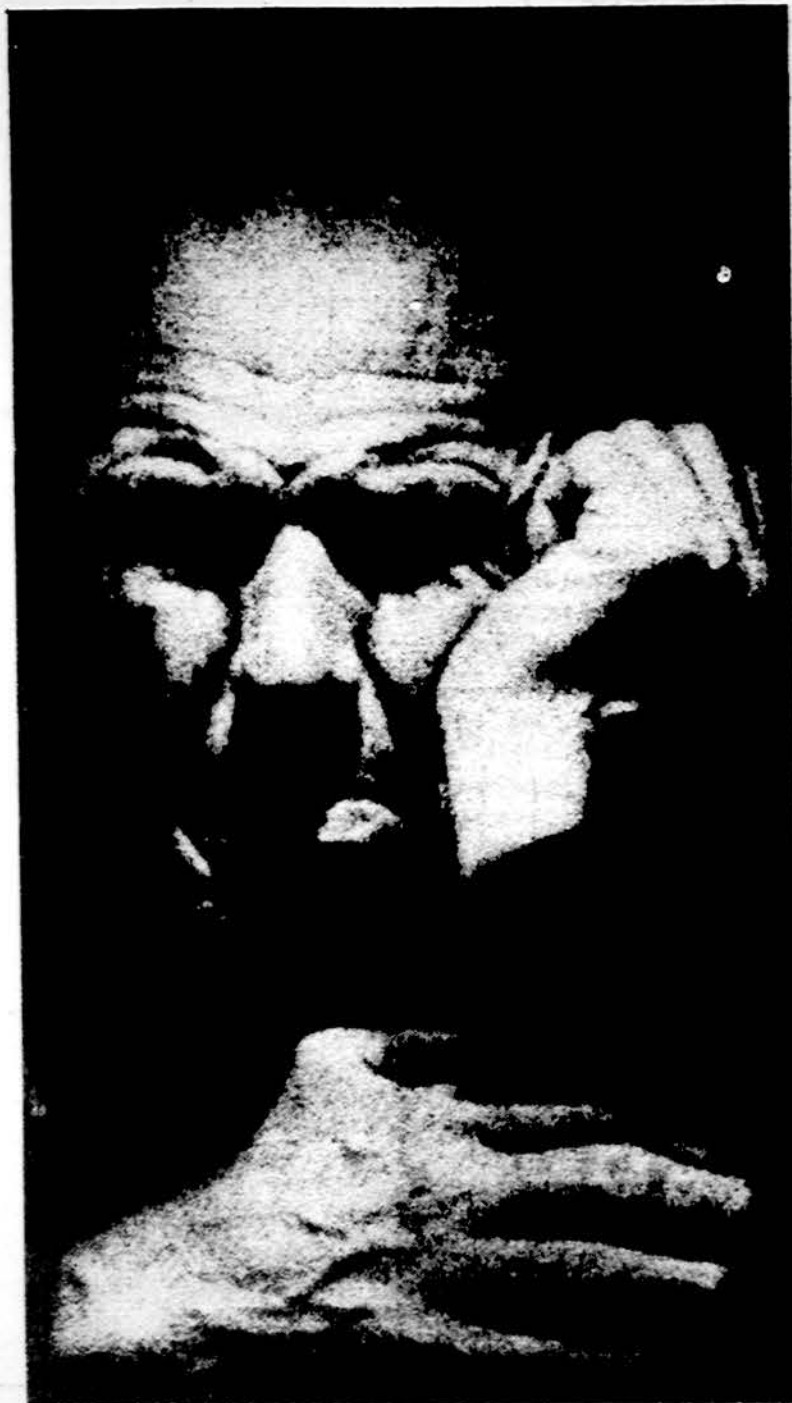
ARTŪRAS TEREŠKINAS

Taigi — skausmas, apie kurį sunku kalbėti abstrakčiai — jis mano, mūsų, jis čia, nepalaužiamas ir amžinas. Skausmas, kurio formas mes patys kuriame arba už mus (ir su mumis) kuria kultūros, kuriose būname. Mumyse išgyvenęs skausmas ir jį lydįs liūdesys — istorinių, kultūrinių ir psichosocialinių konstrukcijų supanti. Tik dėl to Viktorijos amžiaus isteriškas skausmas taip sunkiai susisiekiama su holokosto skausmu, pagoniškasis stoikų kentėjimas — su viduramžių krikščionių kančia. Tik dėl to nepereinami lieptai tarp antikinio ir dabartinio, regimo ir neregimo, aštraus akimirkos ir chroniškai nuolatinio skausmo. Norint nusakyti tik keletą skausmo reikšmių, reiktų rašyti šimtus traktatų, leisti į begalę kultūrų ir žmonių bendruomenių — nuo harmoningų graikų iki beformių postmodernistų.

Bet kalbėti apie skausmą privalu. Privalu suprasti, ką skausmas mums reiškia. Nes prasmingas skausmas egzistuoja tik tiek, kiek jis suvokiamas. Pakeitus mūsų protą, tikriausiai pasikeistų ir skausmas. „Žmogus yra mokymasis, skausmas yra jo mokytojas“, yra rašęs 19-ojo amžiaus prancūzų poetas Alfred de Musset. Mokytis iš skausmo — vadinas, pripažinti, kad mes galime keistis ar veikti mūsų pačių ateitį.

Pats skausmas verčia mus galvoti. Būdamas ne vien kankinantis jumas, bet ir galingų kultūros jėgų — religijos, socialinės klasės, lyties — padaras, jis yra kuriamas ir palaikomas mūsų fiziologinių ir emocinių būsenų, tokių kaip kalbė, baimė, pyktis, gedėjimas ir depresija. Ne per drąsu ištarti, kad skausmas daro mus tuo, kuo esame ar kuo nuolat tampame.

Tad kuo esame, skausmo išnešioti lietuviai? Kuo esu, esi, yra? Ar nesame perdėto skausmo kultūra, o tikriau perdetai išreikštos ir pareikštos kančios žmonės? Ar nesame šiek tiek panašūs į viduramžių asmenį, kuriam skausmas buvo ženklas ir priemonė vienyti su tuo, kas dieviška? Ar ne šventai tikime, kad mūsų kančia esti ir Dievo bausmė, ir nuolatinės atgailos ar atpirkimo aktas? Ar sykiu su šv. Augustinu nekenčiame už prigimtą nuodėmę?

Aleksandro Macijausko (Kaunas) nuotrauka „Mintys“, 1966

Iš Lietuvos fotografijos 23-iosios metinės parodos, kuri vyks Čiurlionio galerijoje, Čikagoje, nuo spalio 28 iki lapkričio 6 dienos.

Taip, mažai tautai — didelis skausmas. Nukankintai ir kankinamai, išlaikyti po pasaulį, persisotinusiai kompleksų tautai, kuri išdidi savo kentėjimu. Kažin kas yra pasakęs, kad žmogaus vertė matuotina ne tik pagamintais produktais, suretais pasilinksminimų žaidimais, poilsio ir džiaugsmo prekyba, bet ir tuo, kaip jis išgyvena savo skausmą, kaip savo kančią pakelia. Ar mes nematuotini tuo, kad išdidžiai kentdami perėjome Kryžiaus ir Šiaurės karus, Sibirus ir tremtis, kad šaltuose archyvuose kosėdami perrašinėjome lietuviškas istorijas, kad mirdami džiūva leidome lietuviškus laikraščius, kad nemirsdami nešėme ant kuprų užsidarymą savoje kančioje sovietmečiu ir nepalaidome iš rankų nudrengto me-

tų skausmo, kai tauta tautai jau neberūpi?

Esame išdidūs savo skausmu. Nes tikime: kentėdamas gali pasidaryti kilnesnis. Iškilmingai kartojame: skausmas verčia mus mąstyti. Tik skausmas laiko mus gyvus. Tikrus, „autentiškus“. Pritariame Aristoteliui, šnibždėjusiam, kad „skausmas apverčia ir sugriauna asmenį, kuris jį jaučia, prigimti“. Mes jau sugriauti, perkeisti, nesugrąžinami. Ar iš tikrųjų?

Skausmas dažniausiai išgyvenamas nežmoniškoje tyloje, todėl aprašyti jį ar kaip nors kitaip išreikšti reiškia jį iškreipti. Mūsų skausmą kartais iškreipia dejonė. Mrs. Dejonė, sykiu su saldzia-rūgščio masochizmo malonumais, įsisiurbusi į mus nei dėl: filologijos profesorėms padedame dejuoti dėl apgriautų dvarų ir sodų, dėl išniekintų kaimelių, paremiame poetus, verkiančius dėl žmonių, kurie nebeskaito poezijos (kam jiems skausmas?), nušluostome asarėlę tam liūdnam „aš“, stenčiam, kad jam skausmo gal ir gana. Taip mūsų dejonės apvilia skausmo malonumus. Ir išdiduma, kurio nesi-ruošiam laidoti.

Bet kalbant apie išdidumą ir kenčiančią tautą, verta prisiminti Marką ir Lenina, pamokslavusius apie keletą tautų vienoje tautoje. Vien tik paprastu protu remiantis, akivaizdu — esame daug lietuvių tautų, kurias skausmas atskiria: atpažįstame vienas kitą pagal tai, kaip kenčiame, kaip savo skausmą suvokiame.

Vieniems iš mūsų, kurie mano esą „autentiškiausios“ tautos iš kelių tautų atplaisa, tiktu šv. Kotrynos Sienietės žodžiai apie palaimintuosius: „Kai jie kenčia, jie laimingi, kai nekenčia, jie būna didžiausiam skausme“. Tai gi apie mus ir mūsų vizionierišką *dolorem*, kuris padeda peržengti šį pasaulį bei mūsų laikiną kūną ir susiliesti su Dievu. Mes nei šv. Sebastijonas iš Caravaggio ar Guido Reni paveikslų. Strėlės, įsmigusios į apnuogintus mūsų kūnus — lyg palaimingas būdas persikelti kitan pasaulin.

Bet mūsų mistiškas, transcenduojas skausmas turi ir kitą — geidulio — veidą. Jis spinduliuo-

ja erotinio ir dvasinio troškulo strėlę. Skausmo erotika? Erotinis mistinės vizijos *dolleur*? Mūsų apsinuoginimas ir mūsų sebastijoniškas kraujas kai kam, kaip kad japonų rašytojo Yoki Mi-shima autobiografinio romano *Kaukės išpažintys* (1949) jau-nuoliui, gali sukelti orgazmą.

Pastariesiems skausmo nebūtų be garbaus Marquis de Sade. Arba mažų mažiausiai jų skausmas būtų kitoks. Šiai tautos daliai de Sade ryškiausiai atveria aki-mirką, kada skausmas įsiveržia į seksualinio malonumo ganyk-las. Nors vargšelis de Sade neiš-rado visu jo paties vaizduojamų kankinimo priemonių (dar prieš jį buvo prirašyta tūkstančiai pornografinių romanų ir apy-sakų), o jo kūrinių herojai ne-sutverė senų, kaip Sodoma, seksualinių praktikų, garsojo prancūzų libertino kūryba at-skleidė naują požiūrį į skausmą ir seksualumą, kuris nusakomas kaip pornografiškai klinikinis žvilgsnis. Jį Michel Foucault yra pavadinęs „klinikos gimimu“. Tiems iš mūsų, kurie esame de Sade'o mokytiniai, *dolleur* yra daugiau negu tiesos ženklas. Skausmą įžeminame ir sužemi-name: jis — radikaliai naujos ir visiškai sekuliarinės tiesos skait-muo: materialaus kūno ženklas. Skausmas — sykiu alkis ir mais-tas. Skausmas kelia malonumą, o malonumas — skausmą.

Dar kitai tautos dalelytei, tebe-giedančiai *Weltschmerz* us ir klie-dinčiai apie meną, tebesivaidena kenčiančio menininko mitai (be skausmo nėra menininko!). Bet kol kas sunkiai nuvokiame, kad ne skausmas kuria menininką, bet menininkas paverčia visa, net patį baisiausią skausmą, menu. Romantiškai siedami skausmą, grožį, malonumą ir mirtį, pasi-darome šiek tiek panašūs į vie-natvėje besikankinančius By-ron'o, Wordsworth'o, Keats'o kū-rinių figūras, kurios itin grei-tai virsta savęs parodija. Para-doksalu, bet šios rūšies skausmo vaizdinį itin sunku nugalėti; reikia drąsos ir pasiryžimo, kad atmestum kentėjimo paradigmą, kurios visuomenė (ypač lietuvių) iš menininko tikisi ir net ją ska-tina, tarsi skausmas ir savijudy-bė būtų vieninteliai autentiško meno ženklai. *Hėlas!*

Tačiau kad ir kokias tautos dalias ar kokioms tautoms tauto-dolior ar prancūzų *dolleur*, rodos, šitų skausmų neatskiria. Aki-vaizdu, kad protas ir kūnas pri-mums paslaptimi, nesvarbu, kiek

apie jį mąstytume. „Mirtingieji“, — rašė filosofas Martin Heidegger 1950 metais, „kol kas dar nėra suvaldę savo pačių prigimties. Mirtis tampa mįslinga. Skausmo paslaptis lieka užsklesta“⁴. Skausmo paslaptis prisi-šaukia mirties ir liūdesio mįsles. Kad ir kokias skirtingas kan-čias bekentėtume, tikriausiai su-tiksime, kad dvasinis ir fizinis skausmai yra neatskiriami (net lietuvių kalbos žodžiai *skausmas*, *kančia*, panašiai kaip ir lotynų *dolor* ar prancūzų *dolleur*, rodos, šitų skausmų neatskiria). Aki-vaizdu, kad protas ir kūnas pri-klauso vienas nuo kito; tad verks-

mas, kai tau kas nors skauda, nėra tik anatomijos ir fiziologijos lemiama. William Blake žo-džiais tarant, „Ašara yra intelektualinis dalykas“⁵. Tikriausiai sutiksime ir su Blaise Pascal'iu, kuris manė, kad skausmas yra tai, ką žmogus apglėbia visa savo minties siste-ma, suteikiant kančią prasmę. Išsiūrėdami į dabarties skausmą, pastebėsime, kad ne vien tik paslaptis jį valdo. Moder-nus skausmas begėdiškai den-giasi apgaulinga teisybės ir užuo-jautos retorika: šiuolaikinė val-s-tybė atrodo pavaldi savotiškai technologijai, perkeičiančiai žmogišką skausmą į politinę galią. Graudu, bet skausmas yra ir universalus jėgos įrankis. Jėga vartoja skausmą arba grasina jį vartosianti, siekdama savo tiks-lų (čia tinka kapuodna nulydeto, bet amžinai gyvo rusiško komuniz-mo pavyzdys). Meistriškose kankinimų institucijose akivaiz-džiai įsibrėžęs ryšys tarp jėgos ir skausmo. Prisiminkime: vi-duramžiai legalizuoja kankini-mus, jais išgaunamos išpažin-tys ir paslaptys.

Bet ne tik viduramžiais skaus-mas vartojamas tam, kad pasiek-tum „tiesą“. Ir šiuolaikiniame pasaulyje kankinama, norint nutildyti skirtingai mąstantį, pri-versti jį atsisakyti savo tiesos. Kankintojai visada žinojo, kad skausmas mus išnaudoja; pasi-duodami jam, išduodame save ir kitus. Kankintojai, be abejo, žinojo, kad esame vienišiausi, kai skausmas mus užkariauja. Esame vienišiausi, kai savo skausme užmirštame apie kitų skausmą. Apie *Kito* — moters, be-pročio, vaiko, aukos skausmą. Užmirštame, kad pats skausmas, kuris bando mus okupuoti, tam-pa tuo *Kito*. Toks yra skausmo „niekumas“ (nothingness) arba „betkasumas“ (anythingness): jis gali būti bet kuo, dengtis bet kokia veido kauke. Ir ne kas kitas, tik skausmas sieja mus su tais, už kuriuos esame atsakingi, kuriuos užjauname.

Postmodernistinis skausmas — daugiabalsis. Nesuvokiama žiaurus AIDS — šios 20-ojo amžiaus epidemijos — balsas atneša naujų kančios ir skausmo reikšmių šiandieniniam pasaulin. Panašiai kaip viduramžiai, šiur-pę nuo rauptų ir marų, kaip rene-sansas, demonizavęs beprotystę, kaip 18-asis amžius, pasaulietinę, hedonistinę dvasią sudejęs į po-dagrą (*gout*), kaip romantizmas, kūręs sukilintos tuberkuliozės mitologiją, regime AIDS ir vežį kaip paslapties, mūsų baimės ir liguisto žavesio įsikūnijimą. Jie yra daugiau nei ligos.

Dabarties pasaulis guodžia mus tuo, kad skausmas neva paklūs-tas žmogaus anatomijos ir fizio-logijos dėsniams, kurie valdą mūsų kūną. Mūsų kultūros (kul-tūrų), gal labiau nei paties mūsų skausmo, esame vejami gydytojo kabineta, paperkami tablečių, pasiduodame dar vienai skausmo alternatyvai — užmiršti. Skaus-mą mėginame paneigti narko-tikais, alkoholiu, pornografija, begaliniu jaunystės ir malonumo garbinimu. Tačiau jokios piliulės nenugali skausmo, kurį daugina karai, ligos, skurdas, sužeidimai, užmarštis.

Prisimenant mistikų ir de Sade'o patirtį, įmanu paregėti, kad mūsų *dolor* nuolat laviruoja tarp visiškos prasmės ir visiškos beprasmybės. Beprasmybės skaus-mas, anot Emmanuel'io Levino, panašus į nuodą (žr. Levino esė *Nenaudingas kentėjimas* [Useless Suffering, 1982]). Skausmas, kurį galima paversti pinigais, par-duoti, yra viena iš nuodingai ko-miško skausmo rūšių (pvz.: trys milijonai dolerių už nusidegintą McDonald's kava burną!).

Baigiant šį skausmingą rašinį, vertėtų klausti savęs, ar išvelgia-me skirtumą tarp mums prime-tamo skausmo ir skausmo, kurio sąmoningai siekiame (dailioji Van Gogh'o ausis)? Ar suvo-kiamo, kad mūsų skausmas esti mūsų pačių modernios istorijos (Nukelta į 4 psl.)

Danguole' Sadūnaite'

Danguole Sadūnaite

Jono Kuprio nuotrauka

PROVINCE TOWN ILANKA

Naktis jau praėjo . .

ir diena
iplaukia į šią jūros
ilanką,

baltą,
švytinti,
kaip erdvus,
naujai išdažytas
atostogautojų laivas . .

RUDENĖJANT

yra dar vis:
žiedai, paukščiai . .
ir tarp šakų
— po audros —
lietaus lašų chorai . .

žiemai mums pikta laišką
berašant . .

*
tik paupio medžiai
girdėjo mūsų šnekas . .
/ / / / /

atleisk,
ką turėjau Tau pasakyti,
negalėjau pasakyti žodžiais . .
turėjau pasakyti
savo gyvenimu . .

NAKTIS

ateina taku,
kur dar vis saulėgražos
geltonuoja . .

su savo vidugurio kvapais,
svetima kalba . .

Snieguolės Michelkevičiūtės (Kaunas) nuotrauka „Skausmas II“, 1990

Iš Lietuvos fotografijos 23-iosios metinės parodos, kuri vyks Čiurlionio galerijoje, Čikagoje, nuo spalio 28 iki lapkričio 6 dienos.

Snieguolės Michelkevičiūtės (Kaunas) nuotrauka „Paskutinės asaros“, 1989.

Iš Lietuvos fotografijos 23-iosios metinės parodos, kuri vyks Čiurlionio galerijoje, Čikagoje, nuo spalio 28 iki lapkričio 6 dienos.

Akimirkos su monsinjoru Kazimieru Vasiliausku

EDVARDAS ŠULAITIS

• **Antanas Drilinga. MONSINJORAS.** Akimirkos su monsinjoru Kazimieru Vasiliausku. Marijampolė: Vilkaviškio vyskupijos leidykla „Ardor“, 1994. Spausdino „Vilties“ spaustuve Vilniuje. Tiražas — 7,000. Kaina — sutartinė. 160 puslapių.

„Tai ne monografija ir ne studija — tai beletizuotas pasakojimas apie ŽMOGŲ, kuris perejo XX amžiaus pragarą ir atėjo į mūsų dienas kaip šviesi, tauri, turtinga asmenybė, skelbianti santarvę, dorą, meilę. Dvasininkas ir žmogus — dvi susilydžiusios jo būties pusės. Apie tai ir kalbama šioje knygoje“.

Tokių žodžių randame ne taip didelės (160 psl.) knygos viršelyje, kuriame taip pat yra ir prelato Kazimiero Vasiliausko nuotrauka, vaizduojanti jį begludžiantį vaiką.

O ši knyga, kurios autorius yra rašytojas Antanas Drilinga, yra bandymas papasakoti apie žinomo žmogaus gyvenimą ir jo dvasinės nuostatos, apie žmogaus likimą šio amžiaus sudėtingose istorijos kryžkelėse.

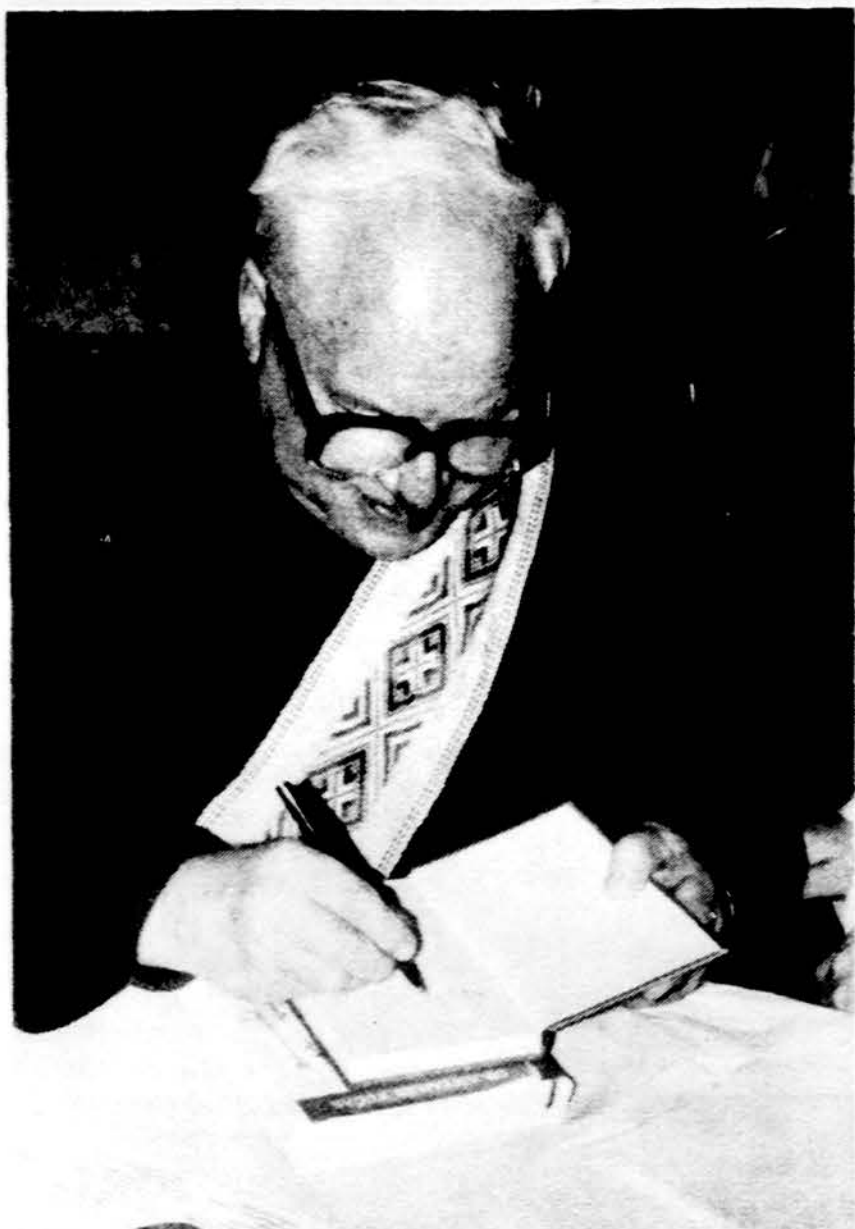
Kaip kalbantis su prelatu Kazimieru Vasiliausku paaiškėjo, jis nenorėjo, kad ši knyga būtų leidžiama jam gyvam esant, nes jis kuklus, vengiantis reklamotis žmogus. Tik po delių įtikinėjimų jis sutiko su tokia pasiūlymu, kuomet buvo perkaltas, jog knygoje iškelti faktai visokeriopai pasitarnaus skaitytojo dvasingumui sustiprinti.

Iš tiesų, perskačius šią knygą, yra daug apie ką susimąstyti. Čia tiek daug visko yra pridėta: ir tiesioginių prelato Vasiliausko pasakojimų ir knygos autoriaus Antano Drilingos pateiktos prelato minčių perpasakojimo. Įdėta ir prelato Vasiliausko pamokslų, dokumentų, kitų žmonių rašytų laišku jam, nuotraukų, net eilėraščių.

Kad knyga yra tokia „pilna“, nuopelnas priklauso rašytojui Antanui Drilingui, kuris irgi knygoje dalyvauja ne kaip stebėtojas, bet ją praturtina savomis mintimis, o svarbiausia — moka visą medžiagą pateikti, kad ji būtų trumpa, aktuali ir įdomi. Knyga skaitant, net nežinau, ką ir ją daugiau būtų galima įdėti ir ką atimti. Savo užsimojimą rašytojas Drilinga atliko meisteriškai.

Skaitytoją jau suintriguoja pirmieji knygos puslapiai, kuriuose prelato kalba apie patekimą į kalėjimą ir jo atimti. Savo užsimojimą rašytojas Drilinga atliko meisteriškai.

Skaitytoją jau suintriguoja pirmieji knygos puslapiai, kuriuose prelato kalba apie patekimą į kalėjimą ir jo atimti. Savo užsimojimą rašytojas Drilinga atliko meisteriškai.

Prelatas Kazimieras Vasiliauskas įrašo jo gyvenimui apibūdinti skirtą Antano Drilingos knygą Boston'e per surengtą pagerbimą rugsėjo 25 dieną.

Kazio Daugelos nuotrauka

jo nuėjo ir pasveikino: „Priviet, zemliak!“ (lietuviškai „Labas, žemiet!“).

Jis iš padilbų pažvelgė į mane tokiomis akimis, lyg būtų nustebejęs: kokia čia utelė atropoje! O akys buvo žiaurios, keista, bet akys visada išduoda žmogų — koks jis: geras, blogas, nuosirdus, suktas. To „zemliako“ akys buvo žiaurios — kitaip jų nepavadinai, jos žvelgė iš gilių akiduobių, iš po sutrauktų antakių ne tyrinėjamos, o iš karto tave pasmerkdamos (tie, kas kilę iš kaimo, gal prisimena pasiutusio buliaus pervertomis grandine šnervėmis pakraujavusias akis).

Taigi jis tik žvilgtelėjo į mane ir nieko, aišku, nepasakė.

— Ar priimi ant narų? — paklausiau.

Ir tik tada suvokiau, jog kameroje tapo tylu, taip tylu, kad ne brakt.

Jis luktelėjo ir pasistūmėjo ant narų toliau, padarydamas man vietos, ir aš supratau, kad galio pasidėti savo maišelį ir lipiti prie jo ant neobliuotų lentų, ir tada kameroje vėl pakilo šurmulys, ir tik vėliau sužinojau, kad užkalbinau galvažudį, kurio niekas užkalbinti nedrįso, kad prie jau prie žmogaus, kurio bijojo kaip maro, nes jis galėjo papjauti bet ką, kas jam nepatiktų, ir savo ranka jau buvo į dastas nuskradinęs ne vieno tokio „zemliako“ kaip aš siela, bet manęs

kazkodel nelietė, net malonę suteikė — priėmė ant savo narų, o gal tai atsitiko dėl to, kad per savo nežinojimą prakalbinau jį kaip žmogų, o ne aplenkiau kaip pabaisą“.

Ir toliau vyksta kunigo ir žmogžudžio pasikalbėjimas, pasakojama, kaip jo krepšelyje buvusi kriauklė duonos su lašiniu bryzeliu nukeliavo į žmogžudžio gerkle.

„Su tuo savo „sugulovu“ aš nesi-pykau ir gyvenau neblogoi, ir visi sakė, kad man pasisekė, nors, atvirai kalbant, eidamas gulti, kad ir kaip iškankintas vergo dalios, vis pagalvodavau, ar paryčiais gyvas atsikelsiu: žmogus yra žmogus, baimė nuo jo neatstoja“, — aiškina tų dienų kalnys Kazimieras Vasiliauskas.

Tokių stipriai skaitytoją sukrečiančių vietų knygoje yra daug. Todėl ją reikia būtina perskaityti, kad suprastumei visa, ką teko tremtyje išgyventi kunigui, o dabar — prelatui Kazimierui Vasiliauskui.

Čia dar norisi pateikti duomenų apie prelata. Pareigos — Vilniaus Katedros klebonas, Vilniaus kunigų seminarijos rektorius. Vardai, titulai — monsinjoras, LDK Gedimino IV laipsnio ordino kavalierius; politinis kalnys, „osobo apasnyj prestupnik“ (lietuviškai: ypatingai pavojingas nusikaltėlis). Profesijos — kunigas, šachtininkas, miškaitir-

tys, buhalteris, elektrikas, kro-vikas. Darbovietės — Kales-ninkai (Šalčininkų rajonas), Šventionys, Vilnius, Rimšė, Inta, Uchta, Vorkuta, Daugpilis, Varėna, Vilnius.

Pabaigai dar reikia pasakyti, kad prelatus Kazimierą Vasiliauską pirmą kartą savo gyvenime lankosi Amerikoje. Į Boston'ą jis atskrido rugsėjo 21 dieną, kur rugsėjo 25 dieną įvyko jo pagerbimas. Po to jis vizitavo kitų lietuvių telkinių tautiečių, o nuo spalio 21 iki 31 dienos viešė Čikagoje. Nekalto Prasidėjimo parapijos bažnyčioje, Brighton Park'e, kur darbuojasi jo vaikystės draugas kun. Fabijonas Kireilis, spalio 23 dieną aukos šv. Mišias (parapija taip pat ruošia jam pagerbimą), o spalio 30 dieną aukos šv. Mišias Palaimintojo Jurgio Matulaičio misijos koplyčioje, Lemont, Illinois.

KREIPIMASIS Į PASAULIO DŽUKUS

Alytuje įsikūręs pirmojo Džukijos kultūros kongreso organizacinis komitetas priėmė kreipimąsi į viso pasaulio džukus. Kreipimesi sakoma, jog prieš dvejus metus įsikūrusios Džukų kultūros draugijos, organizuojančios įvairius etninius renginius šiame regione, pagrindinis tikslas — kitamet, birželio viduryje, kuomet Alytus švęs miesto dieną, surengti džukų kultūros kongresą.

Tai būtų pirmas toks renginys Džukijos istorijoje, į kurį numatoma pakviesti viso pasaulio džukus. Jo metu planuojama surengti Džukijos amatų ir ūkio gaminių mugę, meninės kūrybos parodas. Svarbiausiu kongreso akcentu taptų Džukijos dainų šventė, kuri Alytuje vyktų jau antrą kartą. Pirmoji buvo surengta daugiau kaip prieš penkiasdešimt metų. Džukijos kultūros kongreso organizacinis komitetas kreipiasi į savo kraštiečius, tikėdamasis iš jų ir finansinės paramos, ir didesnio aktyvumo.

...tegl skamba tokios dainos po šalis plačiausias...

— būtų galima pasakyti, parafrazuojant žinomas dainos žodžius, pasiklausius Lietuvos muzikos akademijos kamerinio choro koncerto, įvykusio šių metų spalio 11 dieną UCLA Schoenberg auditorijoje, Los Angeles, Kalifornijoje.

Po koncerto, priesalyje (foje) Vytautas Čekanauskas, Lietuvos konsulas Los Angeles, kuris pasveikino ir klausovams pristatė chorą iš Lietuvos, žinodamas mano skeptišką požiūrį į ne kuriuos mūsų renginius, manęs paklausė: „Na, tai kaip?“ „Šiandien ir man negėda prisipažinti esant lietuviu...“ atsakiau. Iš koncerto grįžau maloniai nustebintas, tiesiog apstulbęs. Iš tiesų, tai buvo ne kasdienis, nepaprastas išgyvenimas, tas koncertas.

Choras — 16 grakščių ir labai skoningai apsirengusių lietuvių — 11 elegantiškų berniukų — skambėjo kaip labai gerai suderintais instrumentais, gero maestro-virtuozo, dirigento profesoriaus Tado Šumsko valdomas. Choro dirigentas ir vadovas, gerai kvalifikuotas muzikas, turįs ir muzikinį išsilavinimą, ir patirtį, ir interpretacijos skonį. Tai buvo labai ryški iš koncerto programos parinkimo ir jos atlikimo. Iš muzikinės interpretacijos. Savime aišku reikia labai pagirti choristus ir jų dainavimo aukštą lygį, balsų muduliaciją ir muzikinį subtilumą.

Marijonas Baranauskas (Vilnius) nuotrauka „Sibiro tremtiniai I“.

Iš Lietuvių fotografijos 23-iosios metinės parodos, kuri vyks Čiurlionio galerijoje, Čikagoje, nuo spalio 28 iki lapkričio 6 dienos.

23-ioji Lietuvių fotografijos paroda

23-ioji kasmetinė Lietuvių fotografijos paroda atidaroma ateinantį penktadienį, spalio 28 dieną, 7:30 v.v. Čiurlionio galerijoje, Čikagoje. Jaunųjų fotomenininkų darbai eksponuojami Lietuvių dailės muziejuje, Lemont'e, nuo spalio 22 d. (atidarymas: 7:30 v.v.) iki lapkričio 27 d. Vyresniųjų grupinėje parodoje Čiurlionio galerijoje dalyvauja 42 fotomenininkai iš Lietuvos, JAV ir Kanados su 189 nuotraukomis. Jaunųjų — 52 pradedantys fotografai, visi iš Kauno, priklausantys moksleivių fotografijos klubui, prijungtam prie Lietuvių fotomenininkų sąjungos, ir klubui „Raketa“. Jų ekspozicijoje — 102 nuotraukos. Parodos tema: „Skausmas ir liūdesys“. Lietuvoje gyvenantys fotografai interpretuoja šią temą ne vien

žmonių portretais su skausmingomis ir liūdnomis veido išraiškomis, laidotuvių ir nelaimių nuotraukomis, bet ir visą kraštą supurtiusiais vaizdais: partizanų palaikų perlaidojimais, Sibiro tremtinių sugrąžinimo karstuose procesijomis, Romo Kalantos susidėginimo minėjimais ir t.t. Parodas rengia Budrio Lietuvių foto archyvas, talkinamas Čiurlionio galerijos Čikagoje ir Lietuvių dailės muziejaus Lemont'e. Lietuvos vaizdų nuotraukomis papildo Lietuvos fotomenininkų sąjunga Vilniuje, vadovaujama Stasio Žvirgždo ir Vitalijaus Butyrino, tos pačios Sąjungos Kauno skyriaus vadovai Aleksandras Macijauskas ir Romas Juškelis ir jaunųjų fotomenininkų klubo „Raketa“ vadovas Alvydas Vaitkevičius.

vių kompozitorių. Girdėjome Čiurlionio, Vytauto Miškinio, Vytauto V. Varkausko, Jono Tamulionio ir Broniaus Kutavičiaus kūrinius, kurie, reikia pripažinti, gražiai tinka tarp žinomųjų kitų kraštų kompozitorių kūrinių.

Rašydamas apie šį pasaulinio masto chorą jaučiuosi kaip vienas muzikas-mėgėjas, kuris, paprašytas paskambinti labai aukštos kokybės pianinu, kukliai atsakė: „Aš nenoriu įžeisti šio kilnaus instrumento“. Taigi ir aš susilaukau nuo koncerto kritikos, (nesu muzikologas), nes nenoriu įžeisti choro, to gražiai suderinto ir aukštos kokybės instrumento.

Schoenberg auditorijoje telpa per 500 klausovų. Ji buvo beveik pilna. Toks kiekvienas buvo mums, lietuviams, didelė dovana iš tėvynės ir kartu maloni staigmena, kurią mums davė UCLA Muzikos ir meno departamentas.

Tegul skamba jūsų dainos po šalis plačiausias, garsindamos Lietuvą geriausia to žodžio prasme.

Vytautas Plukas

Lietuvių PEN centro pranešimai

Tarptautinis PEN klubas paskelbė trumpos novelės (iki 1,500) žodžių anglų kalba konkursą. Jame dalyvauti gali tiksliai autoriai, kurių gimtoji kalba nėra anglų. Skiriamos trys premijos: 3,000 dolerių, 2,000 dolerių ir 500 dolerių. Novelės juri komisijai persiunčia tautiniai PEN centrai

Žaizdų žaidimai...

(Atkelta iš 3 psl.)

vaisius? Ar suprantame, kad tik savitai mąstydami apie skausmą, išsiklausydami į kitų skausmo patirtį, galime skausmą palengvinti?

Ir liūdna, kad skauda. Ir skauda, kad liūdna. Kad neišsipildo Apreiškimo pranašystė: „Ir skausmo jau nebebus“ (21, 4). Kad nėra beskausmės žemės ir kad šita žemė — tai skausmas.

NUORODOS

1 Šiame straipsnyje naudotasi David B. Morris knyga *The Culture of Pain* (Berkeley: University of California Press, 1991).

2 Aristotelis, „Nicomachean Ethics“, *The Complete Works of Aristotle*, ed. Jonathan Barnes, 2 vols. (Princeton: Princeton University Press, 1984), 2: 1767.

3 *The Dialogue*, trans. Suzanne Noffke (New York: Paulist Press, 1980), 155.

4 Martin Heidegger, „What Are Poets for?“ (1950), *Poetry, Language, Thought*, trans. Albert Hofstadter (New York: Harper and Row, 1971), 96.

5 William Blake, „The Grey Monk“, *The Poetry and Prose of William Blake*, ed. David V. Erdman (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1965), 481.

(Iš 23-iosios Lietuvių fotografijos parodos, vykiančios š.m. spalio 28 - lapkričio 6 dienomis Čikagoje, katalogo)

Valstybinės Filharmonijos įkūrimas

(Atkelta iš 2 psl.)

Kiek toliau, kitoje vestibiulio pusėje, stovėjo *Genrikas Zimanas*, tuo laiku buvęs Vilniaus miesto ir apygardos komunistų partijos sekretorium ir *Tiesos* redaktorium, prie kurio stovinėjo keletas nematytų asmenų. Visi jie stebėjo ir, matyt, vertino naujosios įstaigos vadovų administracinius sugebėjimus savarankiškai tvarkyti reikalus. Vėliau paaiškėjo, kad Zimano grupės stebėtojų tarpe buvo keli asmenys, specialiai atvykę iš Maskvos.

Spaudimui praėjus, už kelių dienų susirinkome posėdžiui, norėdami savikritiškai įvertinti visų bendras pastangas, siekiant atlikti paskirtą uždavinį, atvirai iškelti visus koncerto metu patirtus administracinius, organizacinius ir kitus nepriteklus, padarytas klaidas ar neapsižiūrėjimus. Taip pat tikėjome sulaukti pamokančių pastabų iš švietimo komisariato ar iš komunistų partijos sekretoriato. Visi labai maloniai nustebome, patyrė, kad jų nebuvo.

Visas administracinis ir pataraujantis personalas, dalyvavęs atidaromųjų koncertų renginiuose, susidėjo iš asmenų, neturėjusių toje srityje jokio ankstyvesnio patyrimo. Todėl kiekvienas sa-vaip suprato po posėdžio ir būsimųjų diskusijų reikalingumą. Posėdyje, savikritiškai ir iš pagrindų apsvaistę visų koncertų eigą, priėmė išvados, kad mums paskirtą uždavinį atlikome gerai, o tolimesniuose renginiuose stengsimės trūkumų išvengti.

(Pirmasis iš penkių straipsnių ciklo)

ar jų skyrė. Mašinėle ar kompiuteriu parašytus tekstus iki gruodžio 1 dienos siųsti: Alina Staknienė, 161-16 84th Avenue, Queens, New York, USA.

Šių metų lapkričio 6-16 dienomis Prahoje, Čekijoje, įvyks 61-asis Tarptautinio PEN klubo suvažiavimas. Informuotis telefonu: Algirdas Landsbergis, 516-378-7025.

Prelatą Kazimierą Vasiliauską pasitinka Boston'o lietuviai.

Kazio Daugelos nuotrauka